

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 316.74:2(497)
ОНР

ДРАГАН ТОДОРОВИЋ

Филозофски факултет

Ниш

ДРАГОЉУБ Б. ЂОРЂЕВИЋ

Машински факултет

Ниш

РОМИ: НЕ, ХВАЛА ИСЛАМСКОМ ФУНДАМЕНТАЛИЗМУ НА БАЛКАНУ*

Сажетак: У актуелним расправама о перспективама експанзивног и делом радикализованом ислама на европском тлу, балканским муслиманима научни посленици додељују противречну улогу. За једне су стожерна снага тзв. *евроислама*, који промовише трансформацију и прилагођавање традиционалног исламског идентитета темељним вредностима демократског, плуралистичког и секуларног немуслиманског окружења. Други их, пак, доводе у везу са различитим манифестацијама религиозног фанатизма и фундаментализма, нарочито након 11. септембра 2001. године. Отворено се разматрају претпоставке распрострањања нетрадиционалног, радикалног ислама међу индивидуама социјално обесправљеним, изолованим, сиромашним и лишеним сваке наде у бољитак, а Роми исламске вере, мада се не искључују ни они хришћанског порекла, испуњавају све наведене критеријуме.

Анализом примера националне и религијске (не)толеранције у Бугарској и Србији, преко којих се рефлектује расположење већинског народа према Ромима, али и самих Рома према већинском окружењу, аутори пропитују могућности и перспективе ромског национализма у два земљама и подупиру тезу о негативном одговору балканских Рома на изазове исламског фундаментализму на Балкану.

* Рад са пројекта *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције* (1310), који је реализован на Институту за социологију Филозофског факултета у Нишу, а финансира га Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

Кључне речи: Роми муслимани, исламски фундаментализам, етничка дистанца, религијска толеранција, Балкан.

Увод

На прошлогодишњем скупу научних посленика из Бугарске и Србије, првом такве врсте,¹ учесници су се из излагања професора др Петра-Емила Митева, угледног бугарског интелектуалца, могли упознати са интересантном хипотезом о томе како се може десити да у блиској будућности три етничке групације – бугарски Турци, Помаци (бугарски муслимани) и *Роми исламске вероисповести* постану „резервоар” међународног тероризма, односно исламског фундаментализма у Бугарској.

Професор Митев је опрезно упозорио на чињеницу да ће Роми, док у већини европских земаља поступно пада наталитет, ускоро постати најбројнија европска национална мањина, са значајним уделом младог становништва. Међутим, демографску експлозију не прати реални социо-економски положај Рома у свим балканским земљама. Иако је у Бугарској, поред *Оквирне конвенције о заштити националних мањина* (1999) и *Закона против дискриминације* (2003), усвојен и *Оквирни програм за равноправну интеграцију Рома у бугарско друштво* (1999) (Митев, 2004), о њиховом статусу се, без претеривања, још увек може говорити као о статусу „етно-класе” или „подкласе”, маргинализованој на више нивоа.

Према последњим статистичким подацима из 2001. године у Бугарској живи 370.908 Рома, док их је према незваничним проценама око 900 хиљада. Махом су муслиманске вере. Иако су основна грађанска права Рома углавном решена у првим годинама постсоцијалистичког периода, у Бугарској према Ромима влада нескривено негативан однос. „Мало је или нимало разумевања за очигледне проблеме у ромским гетима на периферији скоро сваког бугарског града и села. Роми у Бугарској, услед одсуства стабилног образовања, високе незапослености, немогућности обезбеђивања елементарних услова за живот члановима породице и одавања различитим пороцима, остају заточеници 'зачараног кру-

га беде'. Неписмени, полуписмени и Роми на ниском образовном нивоу чине 60% укупне ромске заједнице (узраста 7 година и више). Крајем деведесетих година прошлог века истраживања су регистровала да је 70% радно-способног ромског становништва било незапослено, а да је 60% корисника социјалне помоћи ромског порекла. Повећан ситни криминал условио је отворену друштвену нетрпељивост, али не без последица” (Тодоровић & Милошевић, 2004б: 229).

Наглашена бесперспективност, у комбинацији са дискриминацијом и увреженим стереотипима, довела је до *израженог ромског национализма*, подржаног од стране фундаменталиста из арапских земаља. Однедавно, ту је и адговарајућа политичка подршка, оличена у првој ромској политичкој партији „Евро-Рома”, која је добила посланичка места у бугарском парламенту.

Положај Рома у Србији у многеме не одступа од описаног бугарског пејсажа. Према последњем попису из 2002. године, у Србији живи 108.193 Рома; преовлађују православни, следе их поборници ислама. Међутим, демографи процењују да у Србији живи знатно већи број Рома, око 450.000. Највише их је у југо-источној Србији, а у појединим општинама (Сурдулица, Бујановац, Бојник, Владичин Хан) учешће Рома у укупном становништву креће се и до 1/3. Разлика између утврђеног и процењеног броја Рома последица је „етничке мимикрије”, тј. одлуке самих Рома да се приликом пописа становништва изјашњавају као припадници неке друге народности, а не као Роми. Социолози културе (Јовановић, 2003) објашњавају да је мимикрија, по природи ствари, израз дубоког неповерења између различитих нација. Када се припадник једне заједнице у процесу „етничког скривања” изјашњава као припадник другог етноса, он заправо изражава неповерење према припаднику оне заједнице којој приступа, јер јој, иначе, не би приступио уколико би она показала нужно неопходну толеранцију и признала његов идентитет.

Србија ће остати запамћена као земља која је међу последњим признала Ромима статус националне мањине. Тиме су институционализовани неопходни предуслови за интензивирање процеса свеукупне социјално-економске еманципације Рома. Убрзо након тога формиран је и први *Национални савет Рома Србије* и

Црне Горе, а Влада Републике Србије је образовала *Савет Републике Србије за националне мањине* у чијем раду Роми равноправно учествују са представницима осталих националних мањина Републике. Реч је о првим корацима у решавању нагомиланих проблема; сијасет је паралелних фронтова на којима тек предстоји координирана акција, међу којима је примарни – разбијање вековних предрасуда према ромском народу. Како су показала наша досадашња почетна истраживања (Живковић и др., 2001), у ублажавању негативних последица дискриминације Рома посебно се не истичу ни великодостојници највећих верских заједница у Србији (Српска православна црква, Римокатоличка црква и Исламска заједница). Штавише, као одговор на такву верску незаинтересованост, започео је један други процес – *протестантизација Рома Србије* (Ђорђевић, 2004а; 2004б; 2004в; 2005; Тодоровић, 2002) – који се, примера ради, у Бугарској одвија већ више од деценију и по.

Дакле, за разлику од Бугарске, у Србији нема наговештаја пораста исламског утицаја међу Ромима муслиманима. То не значи да изостаје организован отпор покатак расистичким испадима већинског становништва, било да се ради о територијама где Срби чине већину или просторима где Албанци чине већину; реч је о појединачним случајевима из живота. И кад се испољавао, радило се о *реактивном национализму*, који засад није систематски емпиријски истраживан. Његова се појава огледа у, пре свега, појачаној тенденцији неповерења и израженог страха у одношењу према другима. Зато тај национализам нема агресивна и тотализујућа својства, каква имају неки други национализми на Балкану, већ је реч о једном *дефанзивном национализму*. Још једна специфичност оваквог ромског национализма је и да иза њега не стоје институционалне форме подршке, какве постоје, на пример, иза српског и хрватског, нити иза њега стоји икаква псеудотеоријска и псеудокултурна артикулација (Јовановић, 2003). Још увек је такан слој ромске интелектуалне елите који би променио депривираниост ромске заједнице и унапредио њен слаб утицај на одвијање јавних послова и опште политичко стање у српском друштву. Ромски национализам је, стога, далеко мања опасност него што се нама може на први поглед учинити. А и када се збије, питање је како ће тај национализам бити усмерен: да ли у смислу јачања ко-

хезивних веза унутар ромске нације или ка једној унутрашњој сегрегацији и шовинистичком приступу.

Могућности и перспективе ромског национализма у Бугарској и Србији покушаћемо да растумачимо освртањем на примере националне (не)толеранције у Бугарској и Србији, преко којих се рефлектује расположење већинског народа према Ромима, али и самих Рома према већинском окружењу. Ради се о етничкој дистанци и религијској толеранцији.

Етничка дистанца

Пропитивање националне (не)толеранције у Србији и Бугарској започећемо упоређивањем присутности и обима етничке дистанце већинског становништва према ромској мањини на основу једног броја истраживања из протекле деценије, трагајући за одговором да ли је дошло до смањивања или продубљивања међуетничке дистанце.

Пример Бугарске

Табела 1: ЕТНИЧКА ДИСТАНЦА ПРЕМА РОМИМА У БУГАРСКОЈ (у %)

Однос	Да					Не				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Ступио бих у брак	5	5	3	5	4,3	95	95	97	95	76,9
Имао бих за пријатеља	31	27	26	26	42,2	69	73	74	74	33,9
Живео бих у суседству	42	34	27	38	48,9	58	66	73	62	24,9
Радио бих у истој фирми	53	40	38	49	58,4	47	60	62	51	23,4
Живео бих у истом граду	63	55	54	62	59,5	37	45	46	38	17,7
Живео бих у истој држави	73	66	68	71	59	27	34	32	29	15,4

Легенда:

1. Истраживање *Врџки на съвместимост и несъвместимост във всекидневието на християни и мюсюлмани в България* (Међународни центар за проблеме мањина и културну сарадњу, руководилац пројекта др Петар-Емил Митев, истраживање обављено на узорку од 1.044 лица из целе државе, 1994);
2. Истраживање *Формиране на култура на мира сред младите поколения от етнорелигиозните общности в България* (Међународни центар за проблеме

мањина и културну сарадњу, руководилац пројекта проф. др Петар Балкански, истраживање обављено на узорку од 1.035 лица из целе државе, 1998);

3. Истраживање *Европейски нагласи на младите хора от етнорелигиозните общности в страната* (Међународни центар за проблеме мањина и културну сарадњу, руководилац пројекта др Петар-Емил Митев, истраживање обављено на узорку од 928 лица из целе државе, 2000);
4. Истраживање *Българската младеж '2002* (Међународни центар за проблеме мањина и културну сарадњу, руководилац пројекта др Петар-Емил Митев, истраживање обављено на узорку од 1.009 лица из целе државе, 2002).
5. Истраживање *Quality of Interethnic Relations, Consciousness About Regional Identity and Possibilities of Cooperation and Integration at the Balkans* (руководилац пројекта проф. др Љубиша Митровић /руководилац истраживања у Бугарској др Мая Русева/; истраживање обављено на узорку Великог Трнова и Шумена, 2003);

Анализа приказаних података у табели 1 показује пораст етничке дистанце већинског становништва према ромској мањини у Бугарској током 1998. и 2000. године а затим благи пад, иако у различитом обиму, током 2002. године (али само у односу на 2000. годину, и даље је већа дистанца него 1994). Ако ове податке упоредимо са резултатима истраживања из 2003. године, приметно је да се дистанца смањује, но још увек је има. Резултати истраживања у 2002. години показују да нема промене у погледу могућности склапања брачних односа и одржавања пријатељских односа са припадницима ромске националности, премда уочавамо лагани пад у негативном одређивању према успостављању суседских односа и заједничког рада у истој фирми. И облици узајамне коегзистенције на одређеној територији бележе који проценат више у изјашњавању већинског народа у Бугарској.

Табела 2: Етничка дистанца између Бугара хришћана и Рома (позитивни одговори у %)

Однос	Бугари хришћани (N=872)
Ступио бих у брак са Ромом	3
Имао бих Рома за пријатеља	28
Имао бих Рома за комшију	27,5
Радио бих са Ромом	40
Живео бих са Ромом у истој заједници	55
Живео бих са Ромом у истој држави	69

Извор: Yanakiev, 2004: 58.

Према резултатима истраживања које је реализовано у Бугарској јануара 2003. године, а које наводи Ј. Јанакиев (Y. Yanakiev) (2004:51), „док су се међуетнички односи између Бугара и бугарских Турака померили далеко од критичног нивоа раних 1990-их, односи између Бугара и Рома се и даље опажају као проблематични. У 2003. само 16% испитаника их је оценило као *довољно добре* у поређењу са 75% који сматрају да су они *лоши* или *прилично лоши*. Важно је назначити да Бугари виде односе ове две заједнице негативније од Рома. У ромској заједници оцена *лоши* или *прилично лоши* је код 53% испитаника, док их 41% оцењује као *прилично добре* или *добре*”.

Јанакиев наводи да анализа података води ка закључку да побољшање у односима Бугара хришћана и бугарских Турака није произвело позитивне „заразне” ефекте на њихов однос према Ромима. Напротив, ромска популација изгледа да је дезинтегрирана и изолована од стране већине и од стране других мањинских заједница. Предрасуде о њима веома су јаке и етничка дистанца много је јака у поређењу са другим заједницама. Само су два типа здружености, коју би већина Бугара хришћана прихватила: да живе у истом региону и да живе у истој држави. Непуну годину касније, није настављено опадање тенденције дистанцирања код већинског бугарског народа забележено у 2002. години; напротив, проценти говоре у прилог враћања на позиције негативне етничке дистанце из прошле деценије.

Подаци из последњег истраживања подлога су закључку да постоје значајне промене када је реч о етничкој и културној ситуацији у Бугарској. Најпре, опажање међуетничких односа између Бугара хришћана и бугарских Турака значајно се променило у позитивном смеру током последње деценије и оно је реципрочно: етничка дистанца постала је много мања у току периода демократског развоја бугарског друштва. У исто време, упркос смањеном интензитету стереотипа и предрасуда, још увек постоје неки негативни ставови међу људима различитих етничких група. Ови ставови су дубоко укоренењени у свести људи и базирају се на историји. Треба истаћи и да су порасле тенденције ка самоизолацији међу ромском популацијом. Она наставља да буду заједница која је најотворенија према другима, али ће постепено „почети да губи своју отвореност” (Yanakiev, 2004: 62-63).

Пример Србије

Табела 3: ЕТНИЧКА ДИСТАНЦА ПРЕМА РОМИМА У СРБИЈИ (у %)

Однос	Да				Не				Неутрално			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Stupio bih u brak	-	8,1	8,9	6,2	79,5	80	88,4	83,5	-	11,9	2,7	10,3
Imao bih za prijatelja	-	53,2	52,1	53,9	24	32,3	42,5	31,8	-	14,5	5,5	14,3
Živeo bih u susjedstvu	-	47,6	47,9	52,2	30	39,9	50	33,9	-	12,4	2,1	13,9
Radio bih u istoj firmi	-	58,5	54,8	60,4	18	30,8	45,2	26,1	-	10,7	-	13,5
Imao bih za pretpostavljenog	-	32,5	24,7	26,9	51,5	54,3	75,3	62,4	-	13,2	-	10,7
Živeo bih u istom gradu	-	64,5	58,9	67,8	16,9	25,6	40,4	20,2	-	9,8	0,7	12
Živeo bih u istoj državi	-	65	65,1	68,8	15	25,2	34,9	19,2	-	9,8	-	12,1

Легенда:

1. Истраживање *Sociocultural Adaptation of the Romanies in Serbia in the Transition Processes – Integration, Assimilation or Segregation?* (руководилац пројекта проф. др Драгољуб Б. Ђорђевић; истраживање обављено на узорку Републике Србије /са Војводином, без Косова/, 1999);
2. Истраживање *Religious Life of Orthodox and Muslim Romas in Western-Southeast Serbia* (руководилац пројекта проф. др Драгољуб Б. Ђорђевић; истраживање обављено на узорку југозападне и југоисточне Србије, 2001);
3. Истраживање *The Roma Between the Serbs and Albanians in Bujanovac and Preševo (Political and Cultural Causes of Conflicts)* (руководилац пројекта проф. др Драгољуб Б. Ђорђевић; истраживање обављено на узорку општина Бујановац и Прешево, 2001).
4. Истраживање *Quality of Interethnic Relations, Consciousness About Regional Identity and Possibilities of Cooperation and Integration at the Balkans* (руководилац пројекта проф. др Љубиша Митровић; истраживање обављено на узорку југоисточне Србије, 2003);

Треба истаћи да је реч о различитим истраживањима. Прво је било најобухватније по обиму и односило се на територију читаве Републике Србије (без Косова). Друго је било фокусирано на компаративно истраживање југоисточне и југозападне Србије,

етнички и конфесионално особених подручја. Треће је, пак, било окренуто сагледавању специфичног положаја ромске мањине на југу Србије, условљеног дугогодишњим нерешеним односима Срба и Албанаца на Косову. Последње цитирано истраживање спроведено је 2003. године на територији југоисточне Србије, северозападне Македоније и централне и западне Бугарске, а у оквиру реализације трогодишњег пројекта (2002-2004) „Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције” (реализује Институт за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу, а финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије). Узорак је чинило 1.800 испитаника, по 600 са територија трију балканских земаља.

И док је социјална одбојност према Ромима у Србији 1999. године била натпросечно изражена само у погледу могућности склапања брака, две године касније уочљиво је смањење позитивног одношења већинске, српске нације и исказивање вишег степена етничке нетолеранције. Слика о Ромима нарочито је дискриминаторно обојена у очима Срба са Косова, тачније са територије тзв. Прешевске долине: поред високог негативног става у погледу могућности узајамне коегзистенције, посебно брине мала спремност на суживот у истом граду и држави. Делимично је затвореност Срба у оквиру националног схватљива ако се узме у обзир њихов тежак положај у већинском албанском окружењу и чињеница да су Роми на Косову махом исламске вероисповести. Према резултатима истраживања из 2003. године, степен дистанце је нешто мањи (осим за први и пети ниво скале) у односу на истраживања из 2001. године. Ипак, степен дистанце према ромској мањини у Србији још увек је веома висок.

Верска толеранција

Расправа о могућности распрострањања сваког верског, па и исламског, фундаментализма међу Ромима оманула би без укључивања анализе религијске толеранције.

Сматра се да су неки народи и конфесионално обојени сегменти нација горљивији у вери од других, покоје понекад захвати

„религијско слепило”, да би трећи завршили и у религиозном фанатизму и фундаментализму. Таква стања могу трајати веома дуго, а могу бити и тренутни излив религијске нетолеранције, узрокован актуелним историјским и друштвеним збивањима. Рат, попут оног у Босни и Херцеговини, јесте екстреман пример.

Стога сми ми у истраживањима, спроведеним у Србији,² дотаkli и проблем религијске толеранције у Рома, будући да има наговештаја о религијским и конфесионалним трвењима међу њима самима и између њих и окружујућих народа. *На пример, прича се да има анимозитета између, на једној страни, блока Рома муслимана и, на другој, групације њихове хришћанске браће, када је у питању сукоб по припадничтву различитим религијама – овде исламу и хришћанству, али се сукобљава и протестантска група Рома са блоком православца и католика, када се ради о конфесионалној нетрпељивости.* Шта о томе мисле сами Роми, да ли себе доживљавају религијски толерантним или себе сматрају религијским фанатизмама? (Табела 4)

Табела 4: РОМИ И ЊИХОВА РЕЛИГИЈСКА НЕ/ТОЛЕРАНТНОСТ

„Да ли су Роми религијски толерантни или су религиозни фанатизици?”

Толерантни/ Фанатизици	Роми Н / %
Толерантни	527 / 79,8
Фанатизици	28 / 4,2
Неодлучно	105 / 15,9
УКУПНО	660 / 100,0

Легенда:

1. Истраживање *Sociocultural Adaptation of the Romanies in Serbia in the Transition Processes – Integration, Assimilation or Segregation?* (руководилац пројекта проф. др Драгољуб Б. Ђорђевић; истраживање обављено на узорку Републике Србије /са Војводином, без Косова/, 1999).

По подацима испада да Роми себе сматрају изузетно толерантним верницима (79,8%), што може бити солидна основа за успостављање интеррелигијских и интерконфесионалних међусобних односа и односа спрам других верујућих.

Значи, Роми тврде за себе да спадају у религијски толерантан народ, а то им признају и нероми (видети табелу 7). Али без обзира на самооцењивање, има извештаја по којима су они толерантнији према споља, тј. према неромима припадницима иних религија и конфесија, него спрам сународника друге вере и вероисповести. Зато смо ми пропитали сукоб Рома православца и муслимана око сахрањивања. Не тако често, али се покаткад чује или прочита у штампи како је муслиманска група Рома спречила укоп на свом гробљу православног брата, и обрнуто. Питали смо Роме о томе да ли има таквих појава у њиховом месту, односно да ли су чули за такве случајеве (табела 5).

Табела 5: РОМСКО ТРВЕЊЕ ОКО ГРОБЉА I

„Дешава се да православни Роми забрањују сахрањивање Рома муслимана на свом гробљу, и обрнуто – Роми муслимани спречавају укоп Рома православца. Како је у Вашем месту, има ли таквих случајева на Вашем гробљу?“

Модалитет	Н	%
Да, постоји неписана забрана	95	14,3
Да, било је таквих случајева, али не постоји строга забрана	69	10,4
Не, сахрањују се Роми православци и муслимани без икакве разлике	114	17,2
Не знам, нисам чуо за такве забране	386	58,1
УКУПНО	664	100,0

Легенда:

- Истраживање *Religious Life of Orthodox and Muslim Romas in Western-Southeast Serbia* (руководилац пројекта проф. др Драгољуб Б. Ђорђевић; истраживање обављено на узорку југозападне и југоисточне Србије, 2001).

Испоставило се да говоркања и извештаји о томе нису били без основа. Највећи број Рома (58,1%) не зна и није чуо за праксу забране, али није занемарљиво то што 14,3% тврди да постоји неписана забрана сахрањивања истоплеменика друге вере, а десет одсто зна за такве случајеве, упркос непостојању строге забране.

Трагична је иронија у томе што Роми спречавају укоп на сопственом гробљу саплеменика друге вере или вероисповести.

Као да им нису довољни проблеми око сахрањивања и гробаља које имају са већинским окружењем, када трпе расистичке изливне, већ и сами на себи демонстрирају религијску нетолеранцију.

Каква је дистрибуција одговора према религијској припадности (Роми православци и Роми муслимани) и домицилном подручју (југоисточна Србија и југозападна Србија) (табела 6)?

Табела 6: РОМСКО ТРВЕЊЕ ОКО ГРОБЉА II

„Дешава се да православни Роми забрањују сахрањивање Рома муслимана на свом гробљу, и обрнуто – Роми муслимани спречавају укоп Рома православца. Како је у Вашем месту, има ли таквих случајева на Вашем гробљу?“

Модалитет	Роми православци		Роми муслимани		Роми у ЈИС		Роми у ЈЗС		Роми православци у ЈИС		Роми муслимани у ЈЗС	
	Н	%	Н	%	Н	%	Н	%	Н	%	Н	%
Да	65	14,8	15	20,8	76	15,3	19	11,4	58	18,2	7	5,8
Да, али...	48	10,9	11	15,3	55	11	14	8,4	40	12,5	8	6,6
Не	71	16,1	17	23,6	89	17,9	25	15,1	53	16,6	18	14,9
Не знам	256	58,2	29	40,3	278	55,8	108	65,1	168	52,7	88	72,7
Укупно	440	100	72	100	498	100	166	100	319	100	121	100

Легенда:

- Истраживање *Religious Life of Orthodox and Muslim Romas in Western-Southeast Serbia* (руководилац пројекта проф. др Драгољуб Б. Ђорђевић; истраживање обављено на узорку југозападне и југоисточне Србије, 2001).

Изгледа да је у муслиманских Рома спречавање укопа православца бројније (20,8% + 15,3% = 36,1%) но обрнуто (14,8% + 10,9% = 25,7%), као и да је то заступљенија пракса у југоисточној (26,3%) спрам југозападне Србије (19,8%). Тако некако сведоче и прелиминарно обрађени искуствени извештаји са терена.

Када иде реч о Ромима, потцртавамо, онда се евентуална нетолерантност исказује на два нивоа: спрам саплеменика и према окружујућем народу различите конфесије и ине религије. У етничких група и религијских мањина *религијски анимозитет* према „другом” и „дружцијем” може бити и израженији, колико год то било чудно. Да ли Срби имају икаквог искуства са њиховом религијском не/толерентношћу? Пошло се од претпоставке да већина становништва држи како Роми нису религијски фанатици (табела 7).

Табела 7: СРБИ И РЕЛИГИЈСКА НЕ/ТОЛЕРАНТНОСТ РОМА

„Да ли су Роми религијски толерантни или су религиозни фанатици?”

Националност

Толерантни/ Фанатици	Срби Н / %
Толерантни	223 / 52,5
Фанатици	53 / 12,5
Неодлучно	149 / 35,1
УКУПНО	425 / 100,0

Легенда:

- Истраживање *Sociocultural Adaptation of the Romanies in Serbia in the Transition Processes – Integration, Assimilation or Segregation?* (руководилац пројекта проф. др Драгољуб Б. Ђорђевић; истраживање обављено на узорку Републике Србије /са Војводином, без Косова/, 1999).

Срби далеко од већине и у *натполовичном износу* (52,5%) изјављују да су Роми толерантна етничка група у религијско-црквеном комплексу, а занемарљивих дванаестак одсто држи их за фанатике. Поприличан постотак (35,1%) јесте неодлучан, тј. без чврстог је изграђеног става, што за сада једино може значити да Срби у свом религијском животу још немају искуства, ближе и трајније контакте са Ромима исто- и иновационцима (Ђорђевић и Тодоровић, 2001).

Закључак

Поређењем резултата искуствених истраживања, можемо извести генерални закључак да етничка дистанца у Бугарској и Србији показује знаке опадања. И даље 4/5 Срба у југоисточној Србији није спремно за брак са Ромом или Ромкињом, нити их 3/5 желе за надређене на радном месту. Негативни одговори за остале варијетете коегзистенције нижи су до 5% (у поређењу са одговорима Срба из Прешева и Бујановца, пад дистанце је још очигледнији). Нарочито охрабрује исказана спремност већинског народа у Бугарској за заједнички живот са суграђанима ромске национал-

ности; у односу на јануарска теренска испитивања на која се позива Јанакиев, наше колеге су с јесени у централној и источној Бугарској забележиле квалитативни помак. Брачни се односи и даље изричито одбијају, али су проценти којима се недвосмислено изражава спремност за прихватање пријатељских, суседских и радних односа за 15% до 20% већи. Ради се о односима базираним на свакодневној комуникацији и стога је похвална већа отвореност Бугара за контакт. Изненађује једино мања спремност за живот у заједничкој држави, иако је реч о односу са најнижим степеном блискости. Коректности ради, међутим, треба упозорити на групу тзв. неутралних одговора, који су равноправно попуњени испитаницима приликом изјашњавања. За разлику од Срба и Македонаца, Бугара у овој категорији одговора за поједине релације има и до два пута више, о чему смо извештавали и у досадашњим радовима (Тодоровић, 2004а; Ђорђевић анд Филиповић, 2004а). Остаје недоумица да ли би несигурност, коју је прикривала опција „неутрално”, у неким другачијим околностима била замењена приклањањем позитивним или негативним одговорима. *Можда су баш због тога од пресудне важности кораки које ће у блиској будућности предузети представници већинских народа у креирању политике према припадницима ромске националне мањине у својим матичним државама.*

С друге стране, што се тиче ромске верске толеранције – иако се самооцењују као веома толерантни, а таквим их држе и већински, окружујући народи – није у Рома све потаман у интерконфесионалним и интеррелигијским односима. Мада не постоје строги истраживачки подаци, већ само почетна проучавања и наговештаји информатора, изгледа да је у игри својеврсно тихо трвење међу њима, припадају ли различитим религијама и вероисповестима – али далеко од сваког фанатизма или чак фундаментализма. То производи многе негативне последице, од којих су најважније: *успоравање*, чак *спречавање*, *снажније етничке интеграције* и *стицање апсолутне равноправности*. Насупрот раширеном мњењу о томе да религијски и конфесионални плурализам штети Ромима и њиховој етничкој интеграцији, треба радити на подизању свести да се он може искористити у плодотворне сврхе, у културно богаћење – јер, јесте богаство по себи.

Али све то неће довести до верског, овде – исламског, фундаментализма у Рома. *Балкански Роми ће*, тврдимо, *на покушаје да им се наметне одлучно одговорити: не, хвала исламском фундаментализму на Балкану*. Задатак је већинских народа у балканским друштвима да им пружи руку пријатељства и подупру их у таквом ставу.

Literatura:

- Bašić, G. (2004a), „Političko-pravni položaj Roma u Srbiji (Political and Legal Position of Roma in Serbia)”. U: D. B. Đorđević (ed.), *Romi – od zaboravljene do manjine u usponu (The Roma – From a Forgotten to a Rising Minority)* (pp. 71-78), Odbor za građansku inicijativu, Niš.
- Đorđević, D. B. (2002), „Social, Ethnic and Religious Distance Towards Roma of Serbia (Empirical Report for 1999-2002)”. U: *Globalizacija, akulturacija i identiteti na Balkanu (Globalization, Acculturation and Identities at the Balkans)* (pp. 257-266), Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta u Nišu, Niš.
- (2004a), О протестантизацији Рома Србије – уводна расправа (On Serbian Roma Protestantization – Introductory Discussion), *Religija i tolerancija*, Novi Sad, 1, 103-112.
- (2004b), Evangelization, Conversion, Proselytism: Example of Romas’ Protestantization, In: *Evangelization, Conversion, Proselytism* (pp. 75-82), JUNIR, Punta, Niš.
- (2004v), Conversion of Orthodox and Muslim Roma into Protestantism: On the Example of Southeast Serbia, *GSC Quarterly*, 11, NewYork, (<http://www.ssrc.org/programs/gsc/publications/quarterly/11/djordjevic.pdf>).
- (ed.) (2004g), *Romi – od zaboravljene do manjine u usponu (The Roma – From a Forgotten to a Rising Minority)*, Odbor za građansku inicijativu, Niš.
- (2005), Religions of Minorities and Minority Religions: Example of Leskovac Gypsy Church in Serbia and Montenegro, In: *Promoting Inter-Religious Dialogue as a Means for Reconciliation, Conflict Resolution and Improving Democratic Stability in South – Eastern Europe: the Case of Moldova*, Chisinau, ASER (in print).
- Đorđević, D. B. i M. Filipović (2004), „Serbian and Albanian Youth from ‘Preševo Valley’ on the Roma People (Cultural and Religious Attitudes to the Roma by Serbs and Albanians)”. In: *Towards Non-violence and Dialogue Culture in South East Europe* (pp. 183-210), Sofia, Institute for Social Values and Structures „Ivan Hadjiysky”.

- (2004a), „Romi i etnokulturna pravda: K modelu integracije (Roma and Ethno-cultural Justice: Towards the Model of Integration)”. In: Mitrović, Lj., Đorđević, D. B. and D. Todorović (eds.), *Društvene promene, kulturni i etnički odnosi i evrointegracijski procesi na Balkanu (Social Changes Cultural and Ethnic Relations and Eurointegration Processes at the Balkans)* (pp. 201-223), Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/SVEN, Niš.
- Đorđević, D. B., Živković, J. and V. Jovanović (2004), „Serbs, Albanians and the Fate of the Romas”, *Theoretical Perspectives*, 11: 103-127.
- Đorđević, D. B., Todorović, D. (2001), Religijska većina o religijskoj manjini: stavovi Srba o Romima kao vernicima (*Religious Majority About religious Minority: Opinions of Serbs About Roma as Believers*), u: *Interreligijski dijalog kao vid pomirenja u Jugoistočnoj Evropi* (str. 153-178), Beograd: Fond Centar za demokratiju.
- Đorđević, D. B., Todorović, D. and L. Milošević (2004), *Romas and Others – Others and Romas (Social Distance)*, Sofia, Institute for Social Values and Structures „Ivan Hadjiyski”.
- Guglielmo, R. (2004), „Human Rights in the Accession Process: Roma and Muslims in an Enlarging EU”. In: G. N. Toggenburg (ed.), *Minority Protection and the Enlarged European Union: The Way Forward* (pp. 37-58), OSI/LGI, Budapest.
- Jovanović, Đ. (2003), *Mimikrija Roma – poslednje utočište (Roma Mimicry – The Last Resort)*. U: D. Todorović (prir.), *Kultura u procesima razvoja, regionalizacije i evrointegracije Balkana (Culture in the Processes of Development, Regionalization and Euro-integration of the Balkans)* (pp. 345-349), Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven, Niš.
- Jovevska, A. and N. Gruber (2003), „Minorities in Political Life in the Republic of Macedonia”. In: M. Robotin and L. Salat (eds.), *A New Balance: Democracy and Minorities in Post-comunist Europe* (pp. 41-64), OSI/LGI, Budapest.
- Лукман, Т. (2005), „Религијска ситуација у Европи: позадина савремених преобраћења (The Religious Situation in Europe: The background to contemporary conversions)”, *Теме (Topics)*, XXIX (1-2).
- Mitev, P.-E. (2004), „Etnički odnosi u Bugarskoj: zakonske norme i društvena praksa”. U: *Perspektive multikulturalizma u državama Zapadnog Balkana* (str. 137-166), Beograd, Centar za istraživanje etniciteta/Friedrich Ebert Stiftung.
- Проданов, В. и Б. Тодорова (съста) (2005), *Рискове за България од ислямски фундаментализъм и тероризъм*. Софија: ИК ИФИ–БАН.

- Salat, L. (2003), „Southeast European Challenges to Representative Democracy”. In: M. Robotin and L. Salat (eds.), *A New Balance: Democracy and Minorities in Post-communist Europe* (pp. 3-30), OSI/LGI, Budapest.
- Todorović, D. (2002), On the Phenomenon of Roma Conversion – An Empirical Experience, in: *Cultural and Ethnic Identities in the Process of Globalization and Regionalization of the Balkans*, CBS/JUNIR/Punta, Niš.
- (2004a), Social Distance of the Bulgarians in Bulgaria Towards Romas, Turks and Pomatsi, in: Todorova, B., Litchev, V., Mudrov, R. and Yotov, S. (eds.), *The Balkans as Reality* (pp. 97-102), IPhR–BAS, Sofia.
- (2004b), „Цыгане о других (Общественная дистанция болгарских Цыган по отношению к Болгарам, Туркам и Армянам)”. In: *Challenges Facing Philosophy in United Europe (Proceedings of XXIII Session of Varna International Philosophical School)* (pp. 269-281), IPhR–BAS, Sofia.
- Todorović, D. i L. Milošević (2004a), Romas About Other (Social Distance of the Romas from Southeast Serbia from Serbs, Bulgarians and Albanians), in: Mitrović, Lj., Đorđević, D. B. i D. Todorović (prir.), *Kvalitet međuetničkih odnosa, svest o regionalnom identitetu i mogućnosti saradnje i integracije na Balkanu (Preliminarni rezultati empirijskog istraživanja u jugoistočnoj Srbiji) (Quality of Interethnic Relations, Consciousness About Regional Identity and Possibilities of Cooperation and Integration at the Balkans /Preliminary Results of the Empirical Research in Southeast Serbia/)* (pp. 113-126), Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/SVEN, Niš.
- (2004b), Društvena udaljenost većinskog stanovništva od romske manjine (Srbija, Makedonija, Bugarska) (Social Distance of the Majority Population from the Roma Minority /Serbia, Macedonia and Bulgaria/). In: Mitrović, Lj., Đorđević, D. B. i D. Todorović (eds.), *Društvene promene, kulturni i etnički odnosi i evrointegracijski procesi na Balkanu (Social Changes Cultural and Ethnic Relations and Eurointegration Processes at the Balkans)* (pp. 225-245), Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/SVEN, Niš.
- Živković, J., Jovanović, V., Todorović, D. and D. B. Đorđević (2001), *Romske duše (Romany Souls)*, Univerzitet u Nišu, Niš.
- Yanakiev, Y. (2004), Public Perception of Inter-Ethnic Relations in Bulgaria. In: N. Genov (ed.), *Ethnic Relations in South Eastern Europe* (pp. 47-65), Berlin/Sofia, Friedrich-Ebert-Stiftung/Free University Berlin/Institute of Eastern European Studies.

ROMA: NO THANKS TO THE ISLAMIC FUNDAMENTALISM IN THE BALKANS

Summary: In the current debates on the perspectives of the expansive and partially radicalized Islam on European soil, scholars ascribe a contradictory role to the Balkan Muslims. For some, they represent a driving force of the so-called *Euroislam*, which promotes the transformation and adjustment of the traditional Islamic identity to the essential values of the democratic, pluralistic and secular non-Islamic environment. And yet, others associate them with various manifestations of religious fanaticism and fundamentalism, especially after September 11th, 2001. The hypothetical dispersion of a non-traditional, radical Islam among socially deprived, isolated individuals, bereft of any hope for well-being, is openly discussed, and Muslim Roma, although this applies to Christian ones as well, meet all the above-mentioned criteria.

Analyzing a sample of the national and religious (in)tolerance in Bulgaria and Serbia, which reflects the mood of the majority people toward Roma, as well as vice versa, the authors look into possibilities and perspectives of the Romani nationalism in the two countries, supporting the thesis on the the Balkan Roma's negative response to the challenges of Islamic fundamentalism in the Balkans.

Key Words: Muslim Roma, Islamic Fundamentalism, Ethnic Distance, Religious Tolerance, the Balkans

Endnotes:

* Верзија текста на бугарском језику – „Ромите за ислямскиј фундаментализъм на Балканите: ‘Не, благодаря!’” – објављена у: Проданов, В. и Б. Тодорова, 2005:160-172.

¹ Семинар бугарских и српских интелектуалаца о Ромима Балкана и њиховој европској перспективи „*Balkan Roma and European Perspectives: Changes and Risks*”, одржан 28-29. маја 2004. године у Софији у организацији Института за социјалне вредности и структуру „Иван Хаџијски”.

² Нажалост, нисмо у прилици да наведемо податке о верској толеранцији бугарских Рома.